

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΕ ΛΕΞΕΙΣ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Συμμετέχοντας με χαρά στον τιμητικό τόμο πού η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης αφιερώνει στον διαπρεπή καθηγητή της κ. Στυλιανό Ἀλεξίου με τή λήξη τῆς ἀκαδημαϊκῆς του ὑπηρεσίας, παρουσιάζω τή σύντομη μελέτη, με τόν τίτλο «Παρατηρήσεις σέ λέξεις κρητικῶν κειμένων». Τό θέμα αὐτό ἐντάσσεται ἀσφαλῶς στόν κύκλο τῶν ἰδιαίτερων ἐπιστημονικῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ τιμωμένου, ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζεται διεθνῶς ὡς ὁ ἐγκυρότερος μελετητής καί ἐκδότης τῶν κειμένων τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας τῆς περιόδου τῆς ἀκμῆς καί παρακολουθεῖ μέ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ὅλα τά σχετικά μέ τά κείμενα αὐτά δημοσιεύματα.

Οἱ παρατηρήσεις μου εἶναι κυρίως ἐρμηνευτικές. Προσάγονται νέες ἐρμηνεῖες ὀρισμένων λέξεων καί φράσεων πού ἔχουν προβληματίσει τοὺς ἐκδότες ἢ δέν ἔχουν ἐρμηνευθεῖ ὀρθῶς. Στίς περισσότερες περιπτώσεις πρόκειται γιά λαογραφικό ὑπομνηματισμό κρητικῶν λέξεων, πού ἀναφέρονται σέ στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ βίου καί πολιτισμοῦ. Οἱ ἐκδότες καί οἱ μελετητές, πού δέν εἶναι Κρήτες καί δέν ἔχουν τίς βιωματικές ἐμπειρίες τοῦ λαϊκοῦ βίου καί πολιτισμοῦ τῆς Κρήτης, προβληματίζονται, ὅπως εἶναι φυσικό, καί συχνά καταφεύγουν σέ εἰκασίες, τίς περισσότερες φορῆς ἄστοχες. Οἱ πληροφορίες τῶν λεξικῶν ἢ οἱ ἀθέβαιες μαρτυρίες τῶν βιβλιογραφικῶν ἐνδείξεων δέν εἶναι πάντοτε ἐπαρκεῖς γιά νά στηρίξουν τό ἔργο τῆς ἐρμηνείας ἰδιωματικῶν λέξεων. Ἀντίθετα, ὁ ἀσφαλῆστερος δρόμος τῆς ἐρμηνείας εἶναι ἡ ἐπισημάνση τῶν ἰδίων ἢ ἀνάλογων στοιχείων στή σημερινή κατάσταση τοῦ λαϊκοῦ βίου καί πολιτισμοῦ τῆς Κρήτης.

Α΄

Γεωργίου Χορτάση, *Πανώρια*. Κριτική ἔκδοση Ἑμμ. Κριαρά, Θεσσαλονίκη 1975 (= Βυζαντινὴ καί Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, 2)

B 103 - 104

Γυναίκα στό τυροκομεῖο ποτέ νά μὴ τξῆ μοιάση!

Δέν ἄφηγε ἀθόγαλο μιά στάξη σκιάς νά χάση.

Στούς παραπάνω στίχους ὑπάρχουν δύο λέξεις, πού ἀπαιτοῦν ἐρμηνεία, οἱ λέξεις *τυροκομεῖο* καί *στάξη* (μιά *στάξη*).

Ἡ λ. *τυροκομεῖο*, τό, ἐρμηνεύεται ἀπό τόν ἐκδότη ὡς *τυροκομεῖο* (Γλωσσάριο, σ. 287). Ἄν ὅμως ἡ λ. εἶχε σημασία τοπική, τότε δέν θά εἶχε θέση στό Γλωσσάριο, ἀφοῦ εἶναι κοινὴ καί πανελληνίως γνωστὴ. Ἐδῶ ὅμως ἔχει ἄλλη σημασία. Στὴν ποιμενικὴ γλῶσσα τῆς Κρήτης μέ τή λ. *τυροκομεῖο* νοοῦνται τά *τυροκομικὰ* προϊόντα. Τὴν ὀρθὴ ἐρμηνεία παρέχει ὁ Στ. Ξανθοουδίδης: «*τυροκομεῖο*, τό προϊόν τῆς τυροκομίας,

ἦτοι τυρός, μυζήθρα, ἀθότυρος, βότυρος κτλ.»¹. Ἡ λέξη ἀκούεται καί σήμερα μέ τήν ἴδια σημασία, σέ φράσεις ὅπως *τρία κιλά τυροκομεϊό, τό τυροκομεϊό ντου δέν τό κάνει ἄλλος κιανείς, ὁ βοσκός μου δίδει κάθα χρόνο δέκα κιλά τυροκομεϊό πάχτος* κ.τ.ῶ.

Στό κείμενο τῆς Πανώριας ὁ Γιαννούλης θυμᾶται τήν ἀσυναγώνιστη ἐπιδεξιότητα τῆς γυναίκας του στήν τυροκομική τέχνη, στήν παρασκευή ἐκλεκτῶν προϊόντων τυροκομίας, καί αὐτήν τήν ἰκανότητά της ἐπιθυμεί νά ἐπαινήσει.

Ἡ λέξη *στάξη*, ἡ, δέν βρῖσκεται στό Γλωσσάριο, προφανῶς γιατί ὁ ἐκδότης τήν θεώρησε γνωστή. Εἶναι ἐντούτοις χαρακτηριστικά ἰδιωματική λέξη, πού ἀκούεται καί σήμερα. Παράγεται ἀπό τό ρῆμα *στάζω* (πρβλ. χάνω - χάση, φέγγω - φέξη) καί χρησιμοποιεῖται συχνά μέ τό ἀριθμητικό *μιά* (*μιά στάξη*) μέ σημασία ἐπιρροηματική ποσότητας (*μιά στάξη λάδι, κρασί, νερό, γάλα* κλπ., ἀλλά καί *μιά στάξη ψωμί* = λίγο, ἐλάχιστο) ἢ χρόνου (π.χ. *κάθισε μιά στάξη* = κάθισε λίγο, λιγάκι)².

Γ 254

ν' ἀνακατώσω πάλι ἀργά γιά σέ τόν κουνενό μου.

ἽΟ κουνενός εἶναι πῆλινο ἀγγεῖο μόνωτο, σέ σχῆμα κανάτας, κατάλληλο κυρίως γιά ὑγρά (νερό, κρασί, μέλι, βούτυρο κλπ.). ἽΟ Φ. Κουκουλές ἀναφέρει ὅτι τόν κουνενό τόν χρησιμοποιοῦσαν κατά τήν περίοδο τῆς βενετοκρατίας στήν Κρήτη σέ πράξεις μαντικές, κυρίως στήν κυαμομαντεία καί παρατηρεῖ: «Προτοῦ δέ ρίψωσιν οἱ μαντευόμενοι τά κουκκιά, ἐκίνουν αὐτά ἰσχυρῶς ἐντός πηλίνου ἀγγείου, τό ὅποιον ἐκαλεῖτο κουνενός καί τό ὅποιον ἐχρησιμοποιεῖτο ἐπίσης διά φίλτρα. ἽΗ συνήθης τότε φράσις ἦτο «ἀνακατώνω τόν κουνενό»³. Πράγματι, φαίνεται νά ὑπόκειται στόν παραπάνω στίχο τῆς Πανώριας κάποια μαγική πράξη. ἽΗ Φροσύνη ἀπειλεῖ νά κάμει μέ τά μαγικά της τήν Πανώρια νά ἐνδώσει στήν ἐρωτική πρόκληση τοῦ Γύπαρη. Αὐτήν τήν ἐρμηνεῖα ὑπέδειξε ὁ Κουκουλές καί αὐτήν δέχεται καί ὁ ἐκδότης.

ἽΕντούτοις, ἀμέσως παρακάτω (στ. 260) ἡ λέξη *κουνενός* δέν φαίνεται νά ἔχει καμιά σχέση μέ τά μαγικά καί ἀσφαλῶς δηλώνει κάτι ἄλλο. ἽΗ προφανέστατα διαφοροετική σημασία τῆς λέξεως δέν σημειώνεται στό Γλωσσάριο, ὅπου γιά τή λ. *κουνενός* ὁ ἐκδότης παραπέμπει ἀδιακρίτως στούς στίχους Γ 254, 260.

ἽΗ Φροσύνη μονολογώντας ἀναφέρεται στίς συνεχεῖς ἀρνήσεις τῆς Πανώριας καί στίς συνεχεῖς μεταθέσεις τοῦ προτεινόμενου γάμου της μέ τόν Γύπαρη:

*Τούτη (ἡ Πανώρια) θεωρεῖ τον τό φτωχό πώς τόσα πεθυμᾶ τη
καί πώς ὀγιά γυναίκα του βλογητική ζητᾶ τη
γιαῦτος πώς δέν παντρεύεται λέγει καί χείδια κάνει,
μά Ἵγώ θαρρῶ στόν κ ο υ ν ε ν ὀ μαζί κουκιά νά βάνη
κ' οἱ μέρες νά τση φαίνονται πώς εἶναι χρόνοι τράντα
κ' οἱ μῆνες πλιά παρᾶ Ἵκατό ὄστε νά σμίξη μ' ἄντρα.*

(Γ 257 - 262)

1. Βλ. Στ. Ξανθουδίδου, Ποιμενικά Κρήτης, *Λεξικογραφικόν ἽΑρχεῖον* 5, 1918, σ. 278 (= Στ. Ξανθουδίδου, *Μελετήματα*, ἐπιμέλεια Ν. Παναγιωτάκη - Θ. Δετοράκη, ἽΗράκλειον 1980, σ. 348). Στή Δυτική Κρήτη «τυροκομεῖο σημαίνει καί τό μτάτο πού τυροκομοῦν καί τά τυροκομικά προϊόντα». Πῶ. Γ. Μαυρακάκη, *Λαογραφικά. Τά ποιμενικά*, ἽΑθήνα 1985, σ. 91.

2. Πῶ. Μαν. Πιτυκάκη, *Τό γλωσσικό Ἵδίωμα τῆς ἽΑνατολικῆς Κρήτης*, Β', σ. 1006.

3. Φ. Κουκουλέ, Συμβολή εἰς τήν κρητικήν λαογραφίαν ἐπί βενετοκρατίας, ἽΕπετηρίς τῆς

Ἡ Πανώρια μεταθέτει συνεχῶς τό χρονικό ὄριο τοῦ γάμου, ὅπως ἄλλοτε ἡ ὀμηρική Πηνελόπη μέ τόν ἰστό της. Ἄλλά τί ἀκριβῶς σημαίνει ἡ φράση *μά ἴω θαρρῶ στόν κουνενό μαζί κουκιά νά βάνη*; Εἶναι προφανές ὅτι ἐδῶ ἡ λέξη καί ἡ φράση ἔχουν σημασία χρονική. *Βάνω κουκιά στόν κουνενό* σημαίνει μεταθέτω ἕνα χρονικό ὄριο, ἀναβάλλω συνεχῶς. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιά φράση παροιματική, πού, ἀπό ὅσα γνωρίζω, δέν σώζεται στή σημερινή λαϊκή γλώσσα τῆς Κρήτης. Ὑπάρχει ἐντούτοις ἕνας παράλληλος παροιμιόμυθος, πού νομίζω ὅτι ἐρμηνεύει ἀρκούντως τή σημασία τῆς φράσης *στόν κουνενό μαζί κουκιά νά βάνη* τοῦ στίχου 260. Ἴδου ὁ σχετικός παροιμιόμυθος ἀπό τήν ἀνέκδοτη ἀκόμη προσωπική συλλογή μου:

Ἐνας παπάς ἀγράμματος, γιά νά ὑπολογίσει ἀκριβῶς τήν ἡμέρα τοῦ Πάσχα, ἔβαλε σέ ἕνα φλασκί 48 κουκιά, ὅσες καί οἱ ἡμέρες τῆς Σαρακοστῆς. Ἐτρωγε ἕνα κουκιά κάθε ἡμέρα, βέβαιος ὅτι τό Πάσχα θά εἶναι τήν ἡμέρα πού θά τελειώσουν τά κουκιά. Ἡ παπαδιά του ὅμως, βλέποντας τόν παπά νά τρώγει κουκιά καί νομίζοντας ὅτι τοῦ ἀρέσουν, πρόσθεσε ἀρκετά στό φλασκί. Καθώς λοιπόν περνοῦσαν οἱ ἡμέρες καί τό Πάσχα δέν ἐφθανε, οἱ ἐνορίτες ζητοῦσαν ἐξηγήσεις ἀπό τόν παπά. Ἐκεῖνος, βλέποντας ὅτι ὑπάρχουν ἀκόμη ἀρκετά κουκιά στό φλασκί, ἀπάντησε μέ τό ἀκόλουθο δίστιχο, πού μένει ἀκόμη σήμερα ὡς παροιμία:

*Κατά πού γράφει τό χαρτί καί μολογᾶ κι ἡ φλάσκα,
οὔτε κι ὀφέτος εἶν' Λαμπρή οὔτε τοῦ χρόνου Πάσχα.*

Κατά τή γνώμη μου εἶναι ἀνάλογη καί ἡ ἐνέργεια τῆς Πανώριας, πού βάνει συνεχῶς κουκιά στόν κουνενό της, ὥστε

*οἱ μέρες νά τῆ φαίνονται πῶς εἶναι χρόνοι τράντα
κ' οἱ μήνες πλιά παρᾶ ἑκατό ὥστε νά σμίξη μ' ἄντρα.*

B'

Μάρκου Ἀντώνιου Φόσκολου, *Φορτουνάτος*. Κριτική ἔκδοση Alfred Vincent, Ἡράκλειο Κρήτης 1980 (= Ἑταιρία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν - Κρητικόν Θέατρον, 2)

Δ 117 - 118

*Γιά τοῦτο τῆ κερα-Μηλιᾶς γιαμιά θά πά ν' ἀρχίσω
καί τάσσω σου τά κουνενά ἄνω κάτω νά γυρίσω.*

Καμιά ἀπό τίς σημασίες τῆς λ. *κουνενός*, πού ἀναφέρθηκαν παραπάνω, δέν βοηθεῖ στήν ἐρμηνεία τῆς λ. *κουνενά*, τά, στόν παραπάνω στίχο τοῦ Φορτουνάτου. Ὁ Θόδωρος παρακαλεῖ τήν Πετρού νά μεταχειριστεῖ κάθε μέσον γιά νά ἀναβληθεῖ ἢ καί νά ματαιωθεῖ ὁ γάμος τοῦ γερο-Λούρα μέ τήν Πετρονέλλα, τήν κόρη τῆς κερα-Μηλιᾶς. Ἡ Πετρού ὑπόσχεται στόν Θόδωρο νά κάμει τά πάντα γιά νά τόν βοηθήσει καί τήν ὑπόσχεσή της ἐπισφραγίζει μέ τή φράση: *καί τάσσω σου τά κουνενά ἄνω κάτω νά γυρίσω*. Ὁ ἐκδότης ἔχοντας ὑπόψη του τίς προτεινόμενες σημασίες τῆς λ. *κουνενός* στήν Πανώρια καί βλέποντας ὅτι καμιά ἀπό τίς σημασίες αὐτές δέν ἐρμηνεύει τήν παραπάνω φράση, παρατηρεῖ στά σχόλιά του (Δ 118): «Ἐδῶ στό Φορτου-

Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν Γ', 1940, σ. 67.

νάτο ή φράση *τά κουνενά άνω κάτω νά γυρίσω* φαίνεται νά έχη μεταφορική έννοια: *Θά δοκιμάσω κάθε μέθοδο*. 'Η σημασία βέβαια είναι αυτή, αλλά από πού προέρχεται ή φράση καί προπαντός τί είναι *τά κουνενά*; 'Απαιτείται καί έδώ ένα σύντομο λαογραφικό σχόλιο.

'Ένας πολύ χαρακτηριστικός τύπος ψωμιού στην Κρήτη είναι *τά έφτάζυμα*⁴. Πρόκειται για άζυμο άρτο (χωρίς προζύμι), πού παρασκευάζεται μέ δρισμένη, σχεδόν τελετουργική, διαδικασία, μέ πρώτη άπαραίτητη ύλη χονδροαλεσμένο άλεύρι από ρεβίθια. Μέσα στον κουνενό, τό γνωστό πήλινο άγγείο, ή καί σέ άλλο σκεύος, τοποθετούν οί γυναίκες άφεσπέρας *τά* άλεσμένα ρεβίθια μέ μικρή ποσότητα χλιαρού νερού, άναταράσσουν τό μίγμα καί έπειτα σκεπάζουν τό σκεύος μέ χονδρό μάλλινο ύφασμα καί τό τοποθετούν κοντά στό τζάκι, προφανώς για νά διατηρείται ή θερμοκρασία σταθερή καί νά εύκολυνθεί έτσι ή ζύμωση. Σέ λίγες ώρες τό φύραμα αυτό, πού λέγεται έπίσης *κουνενός*, φουσκώνει καί είναι έτοιμο για νά ζυμωθεί τό άλεύρι τών έφταζύμων. 'Από τή στιγμή πού θά σκεπαστεί ό κουνενός καί μέχρι νά φουσκώσει δέν έπιτρέπεται νά ξεσκεπάζεται καί νά άνακατώνεται, γιατί τότε *δέ βγαίνει* δηλ. άποτυγχάνει (*χαλά*). 'Η φράση *χάλασε ό κουνενός* άκούεται καί σήμερα. 'Ο χαλασμένος όμως κουνενός άναδίδει μιá φοβερή δυσσομία καί ή φράση *βρωμεί σάν τόν κουνενό* είναι παροιμιακή. Νομίζω ότι ή φράση τού Φορτουνάτου *τά κουνενά άνω κάτω νά γυρίσω* σημαίνει τροπικώς ότι θά κάμει άνεκατώματα (σουχλικά, σκάνδαλα), πού θά χαλάσουν τό σχεδιαζόμενο συνοικέσιο, όπως άκριβώς δέν μπορούν νά γίνουν έφτάζυμα μέ χαλασμένο (βρωμεσμένο) κουνενό. Τή σημασία αυτή ένισχύει καί ή παρατήρηση ότι στους κρητικούς γάμους ζυμώνουν κουλούρια έφτάζυμα καί είναι γνωστή ή εύχή πού άπευθύνεται πρós τούς νέους *μι από τά κουλούρια σου* (δηλ. νά φάμε έφτάζυμα στό γάμο σου).

Γ'

Γεωργίου Χορτάτζη, *Κατζούρμπος*. Κριτική έκδοση Λίνου Πολίτη, 'Ηράκλειο Κρήτης 1964 (= 'Εταιρία Κρητικών 'Ιστορικών Μελετών - Κρητικών Θέατρον, 1)

A 129 - 130

*μ' ένα κομμάτι πού βαστώ μέσα εις τήν μπουζνάρα
άπόχτιν άγριμερικό...*

'Η λέξη *μπουζνάρα* καί *μπουζουνάρα* (A 318) βρίσκεται καί στον Φορτουνάτο (A 97, B 291, Vincent). 'Ακούεται καί σήμερα στην 'Ανατολική Κρήτη καί σημαίνει γενικά τσέπη, θυλάκιο. 'Αθισαύριστος είναι ό τύπος *μπουζούκα*, ή, πού άκούεται άκόμη μέ τήν ίδια σημασία ('Αμαριανό Πεδιάδος). 'Ο A. Vincent στό Γλωσσάριο τού Φορτουνάτου (σ. 231) παραπέμπει στον Γ. Πάγκαλο, ό όποιος παράγει τή λέξη από τό ύποθετικό **ύποζωνάρα*, δεχόμενος ότι θά σήμαινε αρχικά τό θυλάκιο πού

4. Τό επίθετο *έφτάζυμος* προέρχεται από τό *αυτόζυμος* (αυτός πού ζυμώνεται χωρίς προζύμι), μέ προφανή παρετυμολογία πρós τόν αριθμό έφτά. Πβ. Ν. 'Ανδριώτη, 'Ετυμολογικό Λεξικό τής Κοινής Νεοελληνικής, λ.

κρέμεται από τή ζώνη καί έπειτα γενικά τήν τσέπη. Διδάσκει μάλιστα ότι ό τύπος θά προέκυψε κατά τό σχήμα: *ύποζωνάρα (ύπό + ζώνη) > 'ποζωνάρα > 'πουζωνέρα > πουζουνέρα > πουζουνέρα «κατ' άφαιρέσιν του άρκτ. i έκ συνεκφοράς καί τροπήν του ο εις υ»⁵.

Τό φιλολογικό αυτό έπινόημα του Γ. Παγκάλου φαίνεται άπίθανο, όταν μάλιστα ό τύπος *ύποζωνάρα, πού θεωρείται ως άρχικός, είναι πλάσμα τής φαντασίας. Άλλη είναι, κατά τή γνώμη μου, ή άρχή τής λέξης αυτής. Ύπάρχει ή κρητική λέξη *μούζουνας*⁶, ό, πού σημαίνει τόν «ποδεώνα» του άσκού, δηλαδή τό κλειστό πόδι του δέρματος, πού χρησιμοποιείται καί ως λαβή. Άναλογικά χρησιμοποιείται ή λέξη καί για τά θυλακοειδή άκρα του σακκιού, όπως φαίνεται στή φράση *πιάσε τό σακκί από τσί μπουζούνους*. Η λέξη απαντάται καί στον ουδέτερο τύπο, *μπουζούνι*, τό, καί στήν Κρήτη καί στήν άλλη Έλλάδα, όπου σημαίνει τό φουσκωμένο άκρο του άσκού⁷. Η όμοιότητα του φουσκωμένου άκρου του άσκού προς τό θυλάκιο όδήγησε στή μεταφορική χρήση τής λέξης. Τό θυλάκιο όνομάστηκε καί αυτό *μπουζούνι* ή *μπουζούνα* καί μέ τή μεγεθυντική κατάληξη -άρα *μπουζουνάρα* (πρβλ. πόδι - ποδάρα, κορμί - κορμάρα, ζώνη - ζωνάρα, γλώσσα - γλωσσάρα κ.τ.δ.). Ο τύπος *μπουζούνα* συντέμνεται προφανώς για λόγους μετρικούς, ενώ ό τύπος *μπουζουν(ι)έρα* μπορεί νά έρμηνευθει εύκόλως ως ιδιωματική απόκλιση. Ίσως μάλιστα ό τύπος *μπουζουνιέρα* νά είναι ό άρχικός (*μπουζούνι* - *μπουζουνιέρα*).

Δ'

Στάθης, κρητική κωμωδία. Κριτική έκδοση Lidia Martini, Θεσσαλονίκη 1976 (= Βυζαντινή καί Νεοελληνική Βιβλιοθήκη, 3)

A 98

στό πόρτεγό μου τ' άρματα τά μάτια μου νά δοῦσι

Η έκδότρια έρμηνεύει τή λέξη *πόρτεγο* ως στοά (Γλωσσάριο, σ. 199). Πρόκειται για προφανή παρεξήγηση προς τή βενετική λέξη *portico*, *portego*, πού σημαίνει τίς στοές των βενετσιάνικων δρόμων. Στή λαϊκή γλώσσα τής Κρήτης *πόρτεγο* λέγεται τό μεγαλύτερο καί έπισημότερο δωμάτιο του σπιτιού, πού είναι άρκετά ευρύχωρο, μέ καμάρα, προορισμένο για τήν ύποδοχή των έπισκεπτών στίς έπίσημες κοινωνικές καί έορταστικές έκδηλώσεις. Η λέξη άκούεται καί σήμερα. Σέ γαμήλιο δημοτικό τραγούδι τό πράγμα φαίνεται καθαρά:

Άνοιξετε τά πόρτεγα σ' Άνατολή καί Δύση,
ν' άποδεχθήτε τό γαμπρό τ' όμορφο κυπαρίσσι⁸.

5. Γ. Παγκάλου, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος τής Κρήτης*, τ. Β', σ. 245.

6. Μ. Πιτυκάκη, *δ. π.*, Β', 682.

7. Ο Μιχ. Στεφανίδης υπέδειξε τή σχέση τής λέξης προς τούς όρνιθολογικούς όρους *θύας* (ό) καί *θύζας* (ό), τό πτηνό πού έχει τήν ιδιότητα νά φουσκώνει τό πτέρωμά του όταν κάθεται. Στήν ίδια ρίζα άνάγει τίς λέξεις *βουζιά*, *βούζουνας*, *βούζγα*, *μπουζούνι* (φουσκωμένο άκρο άσκού), *μούζα* (χοίρος), *μπουζος* (γυναίκα ευτραφής) κ.ά. Πβ. περ. 'Αθηνά Μ', 1928, σ. 203.

8. Πβ. Π. Βλαστού, 'Ο γάμος έν Κρήτη, έν 'Αθήναις 1893, σ. 47.

Καί σέ ἄλλο ἀδημοσίευτο ἀκόμη ἀπό τήν προσωπική συλλογή μου:

Ἐνοιξέτε τά πόρτεγα νά μπουν οἱ συμπεθέροι.

Στήν κρητική κωμωδία τοῦ *Στάθη*, ὁ Μπράβος, χαρακτηριστικός τύπος τοῦ miles gloriosus, παραπονεῖται γιατί τώρα πιά δέν γίνονται πόλεμοι γιά νά δοκιμάσει τήν ἀνδρεία του καί τά ὄπλα του, πού κρέμονται παραπονεμένα στό πόρτεγό του:

*Πετροῦτσο, πῶς σοῦ φαίνονται, θωρεῖς, ὄντα στραφοῦσι
στό πόρτεγό μου τ' ἄρματα τά μάτια μου νά δοῦσι
νά κρέμονται κλιτότατα καί παραπονεμένα...*

(A 97 - 99)

Θά ἦταν βέβαια περίεργο νά εἶχε κρεμάσει ὁ Μπράβος τά ὄπλα του στή στοά, πού ἄλλωστε δέν ὑπῆρχε ὡς ἀρχιτεκτονικό στοιχεῖο στίς κρητικές πόλεις. Εἶναι, ἐξάλλου, διαφωτιστικό τό γεγονός ὅτι ἡ λ. *πόρτεγο*, μέ τή σημερινή σημασία τοῦ περισσότερο εὐρύχωρου καί ἐπίσημου δωματίου τοῦ κρητικοῦ σπιτιοῦ, ἀπαντᾶται καί στά δικαιοπρακτικά ἔγγραφα τῆς περιόδου τῆς βενετοκρατίας. Ἐναφῆρω προχέι-
ως τήν παρουσία τῆς λέξης σέ συμβόλαιο τοῦ Μιχαήλ Μαρά, μέ χρονολογία 21 Ἰου-
λίου 1567: ... *ἐκεῖνα τά σπίτια τά ἐδικά μου μέ ὄλαις ταῖς κομοντιτάδαις καί μέ τούς
ἀέρες τους, τά ὁποῖα εἶναι πόρτεγο, κάμερα, κατώγια...*⁹. Ἀλλά ὁ Ἀντρέας Κορ-
νάρος στή γνωστή διαθήκη του ἀφήνει στόν ἀνιψιό του Μπερνάντο ὅλη τήν οἰκο-
σκευή, πού εἶχε στό πόρτεγό του: *che tengo nel portico*. Ὁ Στ. Σπανάκης ἀπέδωσε
τή λ. *portico* μέ τήν λ. *πόρτεγο* «γιατί σώζεται ἀκόμη καί σήμερα στήν Κρήτη καί
σημαίνει τό κυρίως δωμάτιο τοῦ χωριάτικου σπιτιοῦ, πού μένει ἡ οἰκογένεια, ὅπου
βρίσκεται καί ἡ ἐστία»¹⁰. Ἡ λέξη εἶναι βέβαια βενετική, ἀλλά καί στό Λεξικό τῆς
βενετικῆς διαλέκτου ἡ ἐρμηνεία εἶναι σαφής: *Portico e Sala, Luogo principale e più
vasto della casa*¹¹.

Γ 544

γιατί ἔχω παρατήρημα παπᾶς νά μοῦ σιμῶση

Περιέργως ἡ ἐκδότρια ἐρμηνεύει: «*παρατήρημα*, τό = ἀντίρρηση» (Γλωσσάριο, σ. 199). Εἶναι ἐντούτοις πασίγνωστο ὅτι ἡ λ. *παρατήρημα* καί στίς ἄλλες ἑλληνικές περιοχές, ἀλλά κυρίως στήν Κρήτη σημαίνει πρόληψη, δεισιδαιμονία¹². Ἡ λέξη ἀκούεται συνήθως στή φράση *ἔχω παρατήρημα*, πού ἰσοδυναμεῖ μέ τό «εἶμαι προληπτικός», «θεωρῶ κάτι ὡς κακό σημάδι, κακό οἰωνό». Εἶναι ἐξάλλου γνωστό ὅτι ὁ

9. Κ. Δ. Μέρτζιο, Σταχυολογήματα ἀπό τά κατάστιχα τοῦ νοταρίου Κρήτης Μιχαήλ Μαρά, *Πεπραγμένα Α' Διεθνούς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου* (= *Κρητικά Χρονικά* ΙΕ' -ΙΣΤ' / 6, 1961-62), σ. 280, ὅπου μάλιστα ἐπεξηγεῖται «*πόρτεγον* = κύριον δωματίον».

10. Στέργ. Σπανάκη, Ἡ διαθήκη τοῦ Ἀντρέα Κορνάρου (1611), *Κρητικά Χρονικά* Θ', 1955, σ. 470, σημ. 106.

11. Βλ. G. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia 1856, σ. 527, λ. *portego*.

12. Βλ. Παντ. Π. Βαβουλέ, *Παρατηρήματα*, Ἡράκλειον Κρήτης 1957 (= *Κρητικά Χρονικά* Γ', 1956 - Λαογραφικόν Παράρημα).

παπᾶς εἶναι ἀντικείμενο πολλῶν προλήψεων καί δεισιδαιμονικῶν δοξασιῶν. Ἡ συνάντησις μέ παπᾶ τό πρῶτῳ, τήν πρωτομηνιά ἢ τήν πρωτοχρονιά θεωρεῖται ιδιαίτερα κακός οἰωνός¹³. Ἐτσι, ὁ Φόλας τῆς κωμωδίας δέν ἔχει ἀντίρρηση νά τοῦ σιμῶσει παπᾶς, ἀλλά ἀπλούστατα εἶναι προληπτικός καί τό θεωρεῖ κακό παρατήρημα.

13. Π. Βαβουλέ, ὁ. π., σ. 29.